

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ЗАХИСТ АВТОРСЬКИХ ТА СУМІЖНИХ ПРАВ ВІД КОНТРАФАКЦІЇ, ПІРАТСТВА ТА ПЛАГІАТУ

УДК 347:347.77

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА І ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНУ ВЛАСНІСТЬ

Харитонова Олена Іванівна

доктор юридичних наук, професор, завідувача кафедрою права інтелектуальної власності та корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія», член-кореспондент НАПрН України,

Ульянова Галина Олексіївна

кандидат юридичних наук, докторант кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія»

Адекватне регулювання відносин інтелектуальної власності має суттєве значення, надто у інформаційному суспільстві, яке з більшим чи меншим ступенем успішності, досить активно, але з помітними труднощами, формується в Україні. Власне, від обраної моделі правового регулювання відповідних відносин у галузі інтелектуальної діяльності та інформації значною мірою залежить визначення ставлення до результатів полеміки між прихильниками (Л. Карвалікс та ін.) [1] і критиками (Ф. Вебстер та ін.) [2] інформаційного суспільства. Обрання приватноправової моделі правового регулювання відносин інтелектуальної власності, фактично, означає визнання перспектив розвитку інформаційного суспільства, яке відчуває потребу саме в такому «вільному», «природному» правовому просторі, тоді як надання переваг публічній моделі правового регулювання відносин інтелектуальної власності припускає вольове визначення характеру і меж розпорядження відповідними правами та інтересами.

Тут варто зазначити, що, оскільки відносини інтелектуальної власності в Україні регулюються значною кількістю спеціальних законодавчих актів, приналежність яких до сфери приватного права не може не викликати сумнівів, може виникнути й сумнів у «методологічній виправданості» визнан-

ня цивілістичної природи норм про інтелектуальну власність, навіть тих, що містяться у книзі IV ЦК України.

Отже, постає питання про критерії віднесення тих чи інших норм законодавства про інтелектуальну власність до галузі цивільного законодавства.

На нашу думку, для попереднього аналізу галузевої приналежності «права інтелектуальної власності» цілком застосовним є прийом визначення спільного та відмінного у загальному та конкретно-умовних існування цього правового феномену.

При цьому виходимо з того, що галузева приналежність групи відносин, групи норм, правових інститутів тощо, зумовлена, передусім, особливостями предмету і методу, а також концепцією (ідеологією) правового регулювання, якою визначаються цілі, призначення та функції останнього. Саме ці особливості є тими критеріями, що дають можливість виокремлювати ті чи інші галузі права чи законодавства, встановлювати галузеву приналежність інститутів тощо.

Розглянемо під таким кутом зору можливість віднесення права інтелектуальної власності до галузі цивільного права (законодавства).

Передусім, зазначимо, що при тому гнучкому підході до визначення цивільних відносин, що має місце у ст. 1 ЦК України, предмет правового

Поміжних, передусім, слід назвати Конституцію України, яка містить низку норм, що безпосередньо стосуються відносин інтелектуальної власності. Так, Конституція України у ст. 54 гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом. Відповідно до ст. 41 Конституції кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Разом із тим, оскільки Конституція України визначає лише загальні засади регулювання відносин у галузі інтелектуальної власності, важливе місце відводиться актам спеціального законодавства, що поділяються на кодифіковані акти та поточне законодавство.

Основним кодифікованим актом у сфері права інтелектуальної власності є ЦК України, книга четверта «Право інтелектуальної власності», що закріплює об'єкти права інтелектуальної власності, суб'єкти права інтелектуальної власності, їх права, основні засади охорони та захисту прав інтелектуальної власності. Крім того, глава 75 «Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності» визначено систему цивільно-правових договорів, які можуть укладатись суб'єктами відносин інтелектуальної власності з метою реалізації належних їм прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності.

Застосовуються до регулювання відносин інтелектуальної власності й норми глави 76, що визначає умови укладання договорів комерційної концесії. Крім спеціальних положень ЦК України, які присвячені праву інтелектуальної власності, до таких відносин з урахуванням їх особливостей можуть застосовуватись загальні положення кодексу про договори, захист прав, тощо. Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення встановлюють відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності. Митний кодекс визначає загальні засади переміщення через державний кордон товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності тощо.

Поточне законодавство у галузі інтелектуальної власності включає закони України та підзаконні акти. Особливістю чинності дії законів України у галузі інтелектуальної власності є те, що, на відміну, наприклад, від Російської Федерації, де з прийняттям книги 4 Цивільного кодексу, яка при-

свячена праву інтелектуальної власності, більшість спеціальних законів втратила чинність, в Україні поряд з ЦК України продовжують діяти окремі закони, положення яких не завжди узгоджені з нормами ЦК України. Як приклад, можна згадати закони: «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 року, «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних» від 23 березня 2000 року, «Про кінематографію» від 13 січня 1998 року, «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 року, «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15 грудня 1993 року, «Про охорону прав на промислові зразки» від 15 грудня 1993 року, «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15 грудня 1993 року, «Про охорону прав на зазначення походження товарів» від 16 червня 1999 року та ін.

Значну за обсягом групу правових актів у сфері регулювання відносин інтелектуальної власності складають, так звані, «підзаконні» нормативно-правові акти. Наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір» від 27 грудня 2001 року, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених)» від 10 серпня 1994 року (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 27 серпня 1997 року), Правила складання і подання заявки на винахід та заявки на корисну модель, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України (зі змінами та доповненнями від 22 січня 2001 року).

Оскільки нормативних актів такого роду дуже багато, то тут наводити повний їх перелік недоцільно. Скласти уяву про стан справ у цій сфері дає змогу, наприклад, Перелік нормативно-правових актів, наведений у інформаційному листі Вищого господарського суду «Про нормативно-правові акти, що регулюють питання, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності» від 20 лютого 2007 року.

Важливе значення при регулюванні відносин інтелектуальної власності мають також міжнародні угоди.

Зокрема, це конвенції до яких приєдналась Україна (наприклад, Стокгольмська конвенція «Про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності» від 14 червня 1967 року, дво- та багатосторонні міжнародні договори у цій галузі за участю України (наприклад, Угода про співробітництво в галузі охорони авторського права і суміжних прав від 24 вересня 1993 року, ратифікована Законом

від 27 січня 1995 року, Угода про співробітництво по припиненню правопорушень у сфері інтелектуальної власності від 6 березня 1998 року, ратифікована Законом від 21 вересня 2000 року).

Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Відповідно до Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року визнається перевага загальноновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права.

Враховуючи, що учасниками відносин інтелектуальної власності виступають не лише громадяни України, а й іноземні громадяни, актуального значення набуває визначення права, яке має застосовуватись у разі порушення їх прав відповідно до ст. 37 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року до правовідносин у сфері захисту прав інтелектуальної власності застосовується право держави, у якій вимагається захист цих прав.

Відповідно до ст. 7 ЦК України цивільні відносини можуть регулюватись звичаєм, зокрема, звичаєм ділового обороту, під яким розуміється правило поведінки, яке не встановлено актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин. Звичай, що суперечить договору або актам цивільного законодавства, у цивільних відносинах не застосовується. Звичаї можуть бути класифіковані за декількома критеріями. Так, залежно від форми фіксації звичаї можуть бути поділені на: зафіксовані у відповідних документах (ч. 1 ст. 7 ЦК України) (наприклад Правила ІНКОТЕРМС) та не зафіксовані у документах (наприклад, звичай, згідно якому спеціальний закон має перевагу над загальним законом). За сферою застосування звичаї поділяються на: а) міжнародні звичаї; б) норми звичаєвого права; в) судовий звичай; г) звичаї ділового обороту.

Не є джерелом правового регулювання відносин інтелектуальної власності в Україні судовий прецедент.

Разом із тим, слід зазначити, що питання визначення місця та ролі судової практики в регулюванні договірних відносин набуває нового змісту в сучасних умовах, та все частіше наголошується на тому, що застосування прецеденту в правовій діяльності нашої країни є нагальною потребою, для реалізації якої створені як правові, так і політичні передумови. Причиною цього є велика кількість прогалин у законодавстві, а також наявність в законодавстві формулювань, що дають підстави по-різному тлумачити їх зміст. Практичне значення при здійсненні захисту прав інтелектуальної влас-

ності мають: Оглядів листи Вищого господарського суду: «Про практику застосування господарськими судами законодавства про захист прав на об'єкти інтелектуальної власності» від 27 червня 2008 року, «Про практику застосування господарськими судами законодавства про захист прав на об'єкти промислової власності (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим господарським судом України)» від 15 липня 2010 року [4], «Про практику застосування господарськими судами законодавства про захист прав на об'єкти інтелектуальної власності (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим господарським судом України)» від 30 червня 2009 року [5], Постанова Верховного Суду «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» від 4 червня 2010 року [6], Рекомендації Вищого господарського суду «Про деякі питання практики призначення судових експертиз у справах зі спорів, пов'язаних із захистом права інтелектуальної власності» від 29 березня 2005 року [7] та ін.

Характеризуючи джерела у галузі регулювання відносин інтелектуальної власності та їхній зміст, слід звернути увагу на проблеми правового регулювання, що виникають у цій сфері.

Вони пов'язані, насамперед, з необхідністю визначення співвідношення цивільного законодавства та законодавства про інтелектуальну власність, оскільки це має не лише теоретичне, але й велике практичне значення.

Не ставлячи під сумнів важливість адаптації національного законодавства до норм міжнародного законодавства та законодавства ЄС, вважаємо за доцільне наголосити на тому, що, в першу чергу, необхідно узгодити національні законодавчі акти у цій сфері, усунути існуючі колізії та прогалини. Адже запровадження нових норм, навіть таких, що відповідають міжнародним стандартам, у несистематизоване, неузгоджене національне законодавство може створити ще більше колізій, що негативно позначиться на охороні прав інтелектуальної власності.

Отже, передусім, має бути узгоджене (гармонізоване) регулювання відносин інтелектуальної власності кодифікованими актами (в першу чергу ЦК України) та спеціальними законами.

При цьому постає необхідність вирішення двох взаємопов'язаних актуальних завдань:

1) забезпечення подолання неузгодженості положень спеціальних законодавчих актів у сфері інтелектуальної власності з положеннями ЦК України.

2) чітке визначення порядку застосування вказаних актів до регулювання відносин інтелекту-

альної власності, зокрема, визначення акту, який має переважаюче значення.

При вирішенні проблеми подолання неузгодженості спеціальних законів та ЦК України, слід звернути увагу на те, що вони є як загальними та стосуються всіх інститутів права інтелектуальної власності, так і спеціальними, які стосуються окремих інститутів права інтелектуальної власності (авторського права, права промислової власності тощо).

Загальною та актуальною є проблема законодавчого підходу до визначення видів майнових прав. Полягає вона в тому, що у ЦК України запроваджено поділ майнових прав на дві категорії – це право на використання об'єктів інтелектуальної власності та виключні майнові права, що передбачають право надавати дозвіл на використання об'єктів інтелектуальної власності, а також право забороняти третім особам використовувати результати інтелектуальної, творчої діяльності.

У спеціальних законах, наприклад, Законі України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 року, Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15 грудня 1993 року – всі майнові права інтелектуальної власності віднесено до виключних. Такий неоднозначний підхід є результатом відсутності єдиного підходу до розуміння та сутності прав інтелектуальної власності. У законодавстві фактично найшли втілення дві протилежні концепції права інтелектуальної власності: пропріетарної та виключних прав, що не може не створювати відповідних проблем у правовому регулюванні.

У сфері авторського права – не узгоджено положення про договори, на підставі яких здійснюється розпорядження авторськими правами.

Так, відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права» передбачається поділ авторських договорів на дві основні категорії:

– авторські договори про надання виключного та невиключного права на використання об'єктів авторського права;

– авторські договори про передання (відчуження) авторських прав.

Відповідно до ст. 32 Закону України «Про авторське право і суміжні права» за обсягом прав, які надаються, авторські договори поділяються на:

1) договори про передачу виключного права на використання твору;

2) договори про передачу невиключного права на використання твору.

Вважаємо, що такий поділ договорів не є узгодженим зі ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права», відповідно до якої всі майнові права, в тому числі і право на використання

твору, є виключними. У зв'язку з цим, було б доцільно привести положення Закону у відповідність до ст. 1108 ЦК України та передбачити надання виключної та невиключної ліцензії.

Також здається не зовсім коректним проведене у Законі України «Про авторське право і суміжні права» ототожнення категорій передання та відчуження виключних майнових прав на об'єкти авторського права. Відповідно до чинного законодавства передбачено випадки, коли автор або особи, які на законних підставах набули виключні майнові права на об'єкт авторського права, мають право передавати свої права на тимчасовій основі іншим фізичним та юридичним особам. При цьому, мається на увазі не надання права на використання об'єкта авторського права, а передання саме майнових авторських прав, при цьому їх відчуження не відбувається.

Так, майнові права на об'єкт авторського права можуть передаватись: в управління організаціям колективного управління авторськими правами, відповідно до ст. 576 ЦК України майнові права можуть бути предметом застави. У зазначених випадках передачі прав не відбувається їх відчуження (виняток в даному випадку може полягати в накладенні стягнення на майнові права, що є предметом застави у разі невиконання боржником забезпеченого заставою зобов'язання). Враховуючи зазначене, слід виключити з назви та тексту ст. 31 Закону України «Про авторське право і суміжні права» слово «відчуження».

Аналіз норм Закону України «Про авторське право і суміжні права» дозволяє зробити висновок, що в ньому не закріплено спеціальних ознак договорів, які укладаються у сфері авторського права, не виділено спеціальних видів договорів. Розпорядження авторськими майновими правами може здійснюватись на підставі договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, передбаченими гл. 75 ЦК України.

У зв'язку з цим, з метою уникнення регулювання договірних відносин у сфері права інтелектуальної власності, здається доцільним приділити належну увагу договорам щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності у ЦК України, при цьому положення спеціальних законів про договори у сфері інтелектуальної власності виключити.

Проблема забезпечення узгодженості положень актів загального та спеціального законодавства існує також у сфері промислової власності, де не узгоджено положення спеціальних законів та ЦК України щодо моменту виникнення прав на об'єкти промислової власності, а також видів патентів.

Так, відповідно до ст. 465 ЦК України майнові права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок є чинними з дати, наступної за датою їх державної реєстрації, за умови підтримання чинності цих прав відповідно до закону.

Відповідно до Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» права, що впливають з патенту, діють від дати публікації відомостей про його видачу. Відповідно до ст. 23 Закону, Установа публікує у своєму офіційному бюлетені визначені в установленому порядку відомості про видачу патенту (деклараційного патенту) одночасно з державною реєстрацією патенту (деклараційного патенту) на винахід чи деклараційного патенту на корисну модель. Виходить, що відповідно до ЦК України право на об'єкти промислової власності виникають на день пізніше, ніж відповідно до спеціального закону.

Наявність колізій між ЦК України та спеціальними законами породжує також проблему (про яку вже йшлося вище і, яка існує не лише у сфері інтелектуальної власності) визначення акту, що має переважну силу. Є загальновідоме правило, відповідно до якого акти нижчої юридичної сили, підзаконні акти, мають відповідати актам вищої юридичної сили. У випадку неоднозначного регулювання однорідних відносин, переважне значення має акт вищої юридичної сили. Однак застосовувати його зручно, коли мова йде про закони та підзаконні акти. Інша річ, коли виникає питання щодо переважного застосування актів однакової юридичної сили. У випадку відносин інтелектуальної власності це застосування ЦК України та спеціальних законів.

При вирішенні проблеми визначення співвідношення окремих нормативних актів, в першу чергу, слід звернутись до положень ст. 4 ЦК України, відповідно до ч. 2 якої основним актом цивільного законодавства України є ЦК України. Інші закони України, що є актами цивільного законодавства, мають прийматись відповідно до Конституції України та ЦК України.

З наведеного положення ЦК України випливає, що закони, прийняті після набрання чинності ЦК України не можуть суперечити положенням Кодексу. В разі, коли при внесенні проекту закону, який регулює цивільні відносини інакше, ніж Кодекс, має бути одночасно поданий проект закону про внесення змін до ЦК України.

Однак, слід звернути увагу на те, що закони, які регулюють відносини інтелектуальної власності, прийняті переважно до набрання чинності ЦК України, у зв'язку з чим постає питання про співвідношення вказаних нормативних актів.

Слід зазначити, що окремі роз'яснення щодо застосування нормативних актів, у випадку наявності колізії, є у листі Міністерства юстиції України від 26 грудня 2008 року «Щодо практики застосування норм права у випадку колізії». Відповідно до нього, колізія норм права вирішується шляхом вибору того нормативного акта, який має бути застосований до конкретного випадку (юридичного факту).

Навіть побіжний аналіз норм, що регулюють відносини у сфері інтелектуальної власності, свідчить про існування проблем як теоретичного, так і суто практичного характеру, що потребують вирішення на законодавчому рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Laszlo Z. Karvalics Information Society — what is it exactly? (The meaning, history and conceptual framework of an expression) [Електронний ресурс] / Z. Karvalics Laszlo. — Режим доступу : <http://www.gesci.org/assets/files/Knowledge%20Centre/Information-Society-what-is.pdf>
2. Webster F. Theories of the information society [Електронний ресурс] / F. Webster. — Режим доступу : <http://translate.google.com.ua/translate?hl=ru&langpair=ru%7Cen&u=http://svet-sidorov.livejournal.com/8897.html>
3. Право інтелектуальної власності України : консп. лекц. / В. М. Крижна, Н. С. Яркіна ; за ред. В. І. Борисової. — Х. : Нац.юрид. акад. України, 2010.
4. Про практику застосування господарськими судами законодавства про захист прав на об'єкти промислової власності (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим господарським судом України) [Електронний ресурс] : Оглядовий лист Вишого Господарського суду України від 15 липня 2010 № 01-08/415. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_415600-10
5. Про практику застосування господарськими судами законодавства про захист прав на об'єкти інтелектуальної власності (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим господарським судом України) [Електронний ресурс] : Оглядовий лист Вишого господарського суду України від 30 червня 2009 р. № 01-08/411/. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_735600-08
6. Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав [Електронний ресурс] : Постанова Верховного Суду від 4 червня 2010 р. № 5. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-10>
7. Про деякі питання практики призначення судових експертиз у справах зі спорів, пов'язаних із захистом права інтелектуальної власності [Електронний ресурс] : Рекомендації Вишого господарського суду від 29 березня 2005 р. № 04-5/76. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0076600-05>

АНОТАЦІЯ

Харитонова О.І., Ульянова Г.О. Деякі проблеми визначення співвідношення цивільного законодавства та законодавства про інтелектуальну власність – Стаття.

Стаття присвячена аналізу деяких проблем визначення співвідношення цивільного законодавства та законодавства про інтелектуальну власність. Проаналізовано питання методологічної виправданості визнання цивілістичної природи норм про інтелектуальну власність, критерії віднесення тих чи інших норм законодавства про інтелектуальну власність до галузі цивільного законодавства, а також шляхи вирішення колізій норм, що регулюють відносини у зазначеній сфері.

Ключові слова: цивільне законодавство, законодавство про інтелектуальну власність, спеціальне законодавство, колізії, співвідношення.

АННОТАЦИЯ

Харитонова Е.И., Ульянова Г.А. Некоторые проблемы определения соотношения гражданского законодательства и законодательства об интеллектуальной собственности . – Статья.

Статья посвящена анализу некоторых проблем определения соотношения гражданского законодательства и законодательства об интеллектуальной собственности. Исследованы вопросы методологической оправданности признания цивилистической природы норм об интеллектуальной собственности, критерии отнесения тех или иных норм законодательства об интеллектуальной собственности к отрасли гражданского законодательства, а также пути устранения коллизий норм, регулирующих отношения в этой сфере.

Ключевые слова: гражданское законодательство, законодательство об интеллектуальной собственности, специальное законодательство, коллизии, соотношение.

SUMMARY

Kharitonova E. I, Ulyanova G.A. Some problems of determining the ratio of civil law and intellectual property law. – Article.

The article analyzes some problems determining the ratio of civil law and intellectual property law. The paper analyzes the methodological justification for recognition tsivilisticheskoy nature rules on intellectual property, the criteria of certain provisions of the legislation on intellectual property rights to the field of civil law, as well as ways of solving conflicts rules governing relations in this area.

Keywords: civil law, intellectual property laws, special legislation, collisions, ratio.